

ISSN 1857 - 923X

INTERNATIONAL JOURNAL

Institute of Knowledge Management

KNOWLEDGE

Scientific Papers
Vol. 15.1.

KNOWLEDGE IN PRACTICE

IJK, V. 15.1, pp. 1-489, Skopje, 2016

<http://globalimpactfactor.com/knowledge-international-journal>
Global Impact and Quality Factor 1.023 (2015)

Eleventh International Scientific Conference
KNOWLEDGE IN PRACTICE
16-18 December, 2016 Bansko, Bulgaria

KNOWLEDGE

***INTERNATIONAL JOURNAL
SCIENTIFIC PAPERS
VOL 15.1***

16-18 December, 2016

Bansko, BULGARIA

KNOWLEDGE

International Journal Scientific papers Vol. 15.1

EDITORIAL BOARD

Vlado Kambovski PhD, Robert Dimitrovski PhD, Siniša Zarić PhD, Maria Kavdanska PhD, Venelin Terziev PhD, Mirjana Borota – Popovska PhD, Predrag Trajković PhD, Jove Kekenovski PhD, Svetlana Trajković PhD, Zivota Radosavljević PhD, Margarita Koleva PhD, Mile Matijević PhD, Nonka Mateva PhD, Rositsa Chobanova PhD, Aleksandar Nikolovski PhD, Marija Knezević PhD, Snežana Miličević PhD, Irina Singaveskaya PhD, Dzulijana Tomovska PhD, Oliver Dimitrijević PhD, Nedzat Koraljić PhD, Nebojsa Pavlović PhD, Nikolina Ognenska PhD, Dimitrija Popovski PhD, Lisen Bashkurti PhD, Tome Naumov PhD, Trajce Dojcinovski PhD, Jana Merdzanova PhD, Zoran Srzentić PhD, Nikolai Sashkov Cankov PhD

Preparing and correction: Liljana Pushova

Print: GRAFOPROM – Bitola

Editor: IKM – Skopje

For editor

Robert Dimitrovski, PhD

KNOWLEDGE

International Journal Scientific Papers Vol. 15.1

ISSN 1857-923X

SCIENTIFIC COMMITTEE

President: Academic, Prof. Vlado Kambovski PhD

- Prof. Robert Dimitrovski PhD, Faculty of Management, MIT University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Zivota Radosavljevik PhD, Dean, Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Venelin Terziev PhD, University of Rousse (Bulgaria)
- Prof. Paul Sergius Koku PhD, Florida Atlantic University (USA)
- Prof. Cesar Birzea PhD, University of Bucharest (Romania)
- Prof. Rosica Cobanova PhD, Bulgarian Academy of Sciences (Bulgaria)
- Prof. Aleksandar Nikolovski PhD, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester University (USA)
- Prof. Sinisa Zaric, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade (Serbia)
- Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean, Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Anka Trajkovska-Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Predrag Trajkovic PhD, JMPNT, (Serbia)
- Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Bistra Angelovska, Faculty of Medicine, University "Goce Delcev", Shtip (Macedonia)
- Prof. Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Jove Kekenovski PhD, Faculty of Tourism, UKLO , Bitola (Macedonia)
- Prof. Sasho Korunoski, Dean, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Cvetko Andreevski, Vice rector, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Margarita Koleva PhD, Dean, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Aleksandar Donchev, MIT University, Faculty of Law, Skopje (Macedonia)
- Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Mirjana Borota-Popovska, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Prof. Marija Topuzovska-Latkovic, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka, (Bosnia and Herzegovina)
- Ljupco Naumovski PhD, Forum for Mobility and Research, Bitola (Macedonia)
- Prof. Oliver Iliev PhD , Faculty of Communication and IT, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Dimitrija Popovski PhD, Faculty of Sport, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
- Prof. Ilija Nasov PhD, Research and Development center PLASMA, Skopje (Macedonia)
- Prof. Sashko Plachkov PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Ivan Petkov PhD, Rector, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)

Eleventh International Scientific Conference
KNOWLEDGE IN PRACTICE
16-18 December, 2016 Bansko, Bulgaria

- Prof. Vladimir Lazarov PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Tosko Krstev PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Antoanela Hristova PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Aleksandar Korablev, PhD, Dean, Faculty for economy and management, Saint Petersburg State Forest Technical University, Saint Petersburg (Russian Federation)
- Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Doc. Igor Stubelj, PhD, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Hristo Beloev PhD, Bulgarian Academy of Science, Rector of the University of Rouse (Bulgaria)
- Prof. Branko Sotirov PhD, University of Rouse (Bulgaria)
- Prof Karl Schopf, PhD, Akademie fur wissenschaftliche forchung und studium, Wien (Austria)
- Prof. Isa Spahiju PhD, International Balkan University (Macedonia)
- Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technological Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
- Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational centre, Skopje (Macedonia)
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of law, Kragujevac (Serbia)
- Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Sasha Kicoshev PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics , University of Novi Sad , Subotica (Serbia)
- Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)
- Prof. Zoja Katru PhD, Prorektor, Euro College, Istanbul (Turkey)
- Prof. Mustafa Kacar PhD, Euro College, Istanbul (Turkey)
- Prof Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)
- Prof. Nikolina Ognenska PhD, Faculty of Music, SEU - Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Tihomir Domazet PhD, President of the Croatian Institute for Finance and Accounting
- Prof. Stojan Ivanov Ivanov PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Maja Lubenova Cholakova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Daniela Ivanova Popova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Branimir Kampl PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)
- Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)
- Prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolver Hampton, (United Kingdom)
- Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUniversity , Sofia (Bulgaria)
- Prof. Lisen Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)
- Prof. Baki Koleci PhD , University Hadzi Zeka , (Kosovo)
- Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law, (MNE)
- Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)
- Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)

Eleventh International Scientific Conference
KNOWLEDGE IN PRACTICE
16-18 December, 2016 Bansko, Bulgaria

- Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar“ - Varna (Bulgaria)
- Prof. Nedjad Korajlic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina) - Prof. Alisabri Sabani PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of law University of Kragujevac (Serbia)
- Doc. Tatyana Sobolieva PhD, State Higher Education Establishment Vadiym Getman Kiyev National Economic University, Kiyev (Ukraine)
- Prof. Svetlana Trajkovic PhD, High School of applied professional studies, Vranje (Serbia)
- Prof. Suzana Pavlovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Zorka Jugovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Dragan Marinkovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Dusan Ristic, PhD Emeritus – Faculty of Management, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Rumen Stefanov, PhD, Dean, Faculty of public health, Medical University of Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Stojna Ristevska PhD, Dean, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Snezana Stoilova, PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Lence Mircevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Dzulijana Tomovska, PhD, Dean, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Mitre Stojanovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Ljupce Kocovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Vasil Zecev PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Nikola Bozkov PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Vasil Pehlivanov PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Oliver Dimitrijevic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Erzika Antic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Jelena Stojanovic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Georgi Georgiev PhD, National Military University “Vasil Levski”, Veliko Trnovo (Bulgaria)
- Prof. Miodrag Smelcerovic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Doc. Ana Dzumalieva PhD, South-West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Doc. Marija Kostić PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Doc. Sandra Živanović PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Doc. Snežana Milićević PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Doc. Nebojsa Pavlovic PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Prof. Kamal Al-Nakib PhD, College of Business Administration Department, Kingdom University (Bahrain)
- Prof. Venus Del Rosario PhD, Arab Open University (Philippines)
- Prof. Nishad M. Navaz PhD, Kingdom University (India)

ORGANIZING COMMITTEE

- Robert Dimitrovski PhD, Faculty of Management, MIT University, Skopje (Macedonia)
- Venelin Terziev PhD, University of Rousse (Bulgaria)
- Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, South West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Snežana Milićević PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Sinisa Zaric, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade (Serbia)
- Evdokia Petkova, South West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Marios Miltiadou, PhD, Aristotle University of Thessaloniki (Greece)
- Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Ana Dzumalieva PhD, South-West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Georgi Georgiev PhD, National Military University “Vasil Levski”, Veliko Trnovo (Bulgaria)
- Isa Spahiu PhD, International Balkan University (Macedonia)
- Suzana Samarxiu, PhD, University “Aleksandar Moisiu”, Durres (Albania)
- Violeta Dimova, PhD, University “Goce Delcev”, Stip (Macedonia)
- Mirjana Borota – Popovska, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Izet Zeqiri, PhD, South East European University, Tetovo (Skopje)
- Ekaterina Arabska, PhD, Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo (Bulgaria)
- Nebojsa Cvetanovski, PhD, MIT University, Skopje (Macedonia)
- Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)

Contents

CONTEMPORARY KNOWLEDGE MANAGEMENT	19
Paul Sergius Koku, Ph.D	19
EMPLOYEES ATTITUDES AND EXPECTATION OF YOUNG PROFESSIONALS IN BULGARIA (AN EMPIRICAL SURVEY).....	23
Todor Krastevich, Ph.D	23
DEVELOPMENT OF SME'S FOR REDUCING UNEMPLOYMENT IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA	33
Robert Dimitrovski, PhD	33
Venelin Terziev, PhD.....	33
Laste Spasovski, PhD.....	33
Liljana Pushova, MSc	33
DISCUSSING ORGANIC PRODUCTION IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT	41
Venelin Terziev.....	41
INQUIRY-BASED SCIENCE EDUCATION (IBSE) - GOOD PRACTICES	47
Dragomir Marchev Ph.D.....	47
Nataliya Pavlova Dr.Sc	47
Svetlana Nedelcheva Ph.D.....	47
INTRODUCING A CREDIT SYSTEM IN VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING	53
Laste Spasovski, Ph.D.....	53
Robert Dimitrovski, PhD	53
Liljana Pushova, MSc	53
METHODOLOGY ROIT - ASSESSMENT TOOLS FOR PRACTICAL APPLICATION OF THE KNOWLEDGE AND SKILLS PARTICIPATION OF UNEMPLOYED PEOPLE IN VOCATIONAL TRAINING COURSES.....	61
Kamelia Petkova, PhD	61
KNOWLEDGE AS A FACTOR OF ENDOGENEOUS GROWTH.....	69
Slobodan Cvetanović, Ph.D	69
Danijela Despotović, Ph.D.....	69
PARAMETERS OF THE MANAGEMENT CULTURE AND COMPETENCES OF THE ADULT EDUCATION MANAGERS	75
Viara Gyurova, DrSc	75
KNOWLEDGE IN EU DEVELOPMENT STRATEGIES	83
Jovan Bazic, Ph.D	83
Mirjana Knezevic, Ph.D.....	83
THE IMPORTANCE OF MANAGEMENT IN THE DUAL SYSTEM EDUCATION	89
Semrija Smailović.....	89
Elma E Zukorlić.....	89
DECISION THEORIES AND THEIR IMPLICATIONS: UNDERSTANDING THE DYNAMICS OF DECISION-MAKING.....	95
Juliana Osmani, Ph.D.....	95
ON THE AMENDMENTS TO THE INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS RELATING TO THE FINANCIAL REPORTING OF FINANCIAL ASSETS	103
Radka Andasarova, PhD	103

Eleventh International Scientific Conference
KNOWLEDGE IN PRACTICE
 16-18 December, 2016 Bansko, Bulgaria

GOVERNMENT EXPENDITURES AND ECONOMIC GROWTH: AN EMPIRICAL EVIDENCE FOR WESTERN BALKAN COUNTRIES	109
Luljeta Sadiku	109
Liza Alili Sulejmani	109
Snezana Bilic	109
SOURCES OF FINANCING MARKETING STRATEGIES OF LARGE BH EXPORTERS	115
Veldin Ovčina, PhD	115
Armina Hubana, PhD	115
THE CONNECTION OF CORPORATE GOVERNANCE AND FINANCIAL RESULTS ACHIEVED WITH THE STATED AUDIT OPINION ON THE FINANCIAL STATEMENTS	121
Janka Dimitrova	121
Krume Nikoloski	121
Emilija Miteva-Kacarski	121
MODERN TRENDS IN VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING IN THE WORLD AND US	129
Laste Spasovski, Ph.D.	129
Robert Dimitrovski, PhD	129
Liljana Pushova, MSc	129
DEVELOPMENT OF WOMEN ENTREPRENEURSHIP AND EDUCATION OF WOMEN ENTREPRENEURS	135
Maja Vrbanac	135
Ivana Stošić	135
Goca Jovanović	135
IMPLEMENTATION OF COMMUNICATION TECHNOLOGIES EXPRESSED BY E-BUSINESS IN ENTREPRENEURSHIP IN REPUBLIC OF MACEDONIA	141
Mihajlovski Goran Ph.D	141
Dojcinovski Trajce Ph.D.	141
Bojkovska Katerina Ph.D.	141
Jankulovski Nikolce Ph.D.	141
INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN EDUCATION AS MOTIVATION MECHNISM	147
Evdokiya Petkova, PhD	147
SIGNIFICANCE AND ROLE OF QUALITY STANDARDS OF TEXTBOOK AS A FACTOR IN BUILDING KNOWLEDGE	153
Snežana Perišić	153
SYSTEMATIZATION OF STUDENTS' KNOWLEDGE ON THE AMBIENT WORLD THROUGH MIND MAPS	159
Snezhana Lazarova PhD	159
STUDENT'S DEVELOPMENT FOR PRACTICAL AND LABORATORY SKILLS DURING EXPERIMENTATION	163
Lorena Kelo	163
Esmeralda Guliqani	163
Sotiraq Marko	163
KNOWLEDGE IN PRACTICE - ESP IN SPORTS SCIENCES AND E-LEARNING	169
Danica Pirsl, PhD	169

Eleventh International Scientific Conference
KNOWLEDGE IN PRACTICE
16-18 December, 2016 Bansko, Bulgaria

OFFSHORING AND OUTSOURCING IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE: OPPORTUNITIES AND PERSPECTIVES	175
Yordan Ivanov	175
CAUSES FOR THE OCCURRENCE OF REVOLUTIONS.....	183
Mitko Kotovcevski, PhD	183
Suzana Kotovcevska, PhD	183
MODERN CHALLENGES FOR THE MARITIME SECURITY OF THE REPUBLIC OF BULGARIA	191
Vyara Zhekova, PhD.....	191
Sabin Sabev, PhD.....	191
FUNCTIONALITY OF THE SYSTEM OF PROTECTION AND RESCUE IN FLOOD MANAGEMENT IN THE SKOPJE REGION IN 2016	199
Mende Solunchevski, Ph.D.....	199
Maja Timovska, Ph.D	199
PRIORITIZATION OF COMMUNICATION IN SITUATION OF CRISIS	207
Svetoslava Kovatcheva, Ph.D	207
THE IMPORTANCE OF ORGANIZATIONAL LEARNING AND KNOWLEDGE TRANSFER FOR EFFICIENT DEFENCE AND SECURITY SYSTEM.....	213
Gjorgji Veljovski, M.Sc.....	213
Metodija Dojchinovski, Ph.D.....	213
THE ROLE OF KNOWLEDGE IN DISASTER RISK REDUCTION	221
Maja Timovska, PhD	221
Metodija Dojcinovski, PhD	221
THE ROLE OF RELIGION IN EUROPEAN INTEGRATIONS – A CASE OF SERBIA ..	227
Mile Rakic.....	227
Hatidja Berisa.....	227
INFORMATION PROTECTION STANDARDS AND SECURITY RISKS IN INFORMATION AND COMMUNICATION SYSTEMS: EXPERIENCES FROM THE REPUBLIC OF SERBIA	233
Nemanja Deretić	233
Dejan Obučinski.....	233
COMPARATIVE-HISTORICAL ANALYSIS OF THE STUDY OF REVOLUTION	241
Suzana Kotovcevska PhD	241
Mitko Kotovcevski PhD	241
CAUSAL RELATIONS IN EDUCATION BETWEEN SOCIAL AND ACADEMIC CORRUPTION FROM THE ASPECT OF THE ROLE OF EDUCATION AS A KEY PRECONDITION FOR THE DEVELOPMENT AND PROGRESS OF SOCIETY	249
Mersad Mujević, PhD	249
Safet Hoxha, PhD.....	249
LAW REGULATIVE FOR INTERNATIONAL TRADE ARBITRATION IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA.....	257
Risto Rechkoski, Ph.D	257
Nikola Mickovski, Ph.D	257
ANALYSIS OF THE BULGARIAN CANNING ENTERPRISES’ REVENUES	265
Rositsa Ivanova, Ph.D.....	265
ANALITICAL REWIEW OF NATIONAL PUBLIC HEALTH SYSTEM IN USA	271
Igor Tanturovski PhD	271

DEVELOPMENT OF PROTOCOLS FOR DUTIES OF THE NURSE IN INTENSIVE CARE UNITS AND EVALUATION THE EFFECTIVENESS OF THEM	281
Valentina Lalova	281
Gergana Petrova.....	281
OFTALMOPATIA BILATERALIS AS UNUSUAL PRESENTATION OF A LONG TERM LOCALIZED HODGKIN’S LYMPHOMA	287
Irina Panovska-Stavridis	287
Liljana Hadzi-Pecova.....	287
Slavco Tosev.....	287
Marija Popova-Labacevska.....	287
EVALUATAION OF THE DIABETIC FOOT – WHY, WHEN AND HOW?	293
Slavcho Toshev.....	293
Lujza Grueva.....	293
Daniela Chaparovska	293
Irina Panovska.....	293
ON INTEGRATION - ACTUAL QUESTIONS, CHALLENGES AND TENDENCIES	299
Silvia Tzvetkova, Ph.D	299
Vihra Stoyanova.....	299
Petkana Hristova, Ph.D.....	299
Zoya Museva.....	299
ALGORITHM OF FUNCTIONAL RECOVERY AFTER ALOPLASTICA OF THE HIP JOINT	307
Hristo Georgiev Atanasov, PhD.....	307
COXARTHROSIS AS UNDERLYING DISEASE IN PATIENTS WITH PHYSIOTHERAPY AFTER ALLOPLASTICA OF THE HIP JOINT FRACTURE	311
Hristo Georgiev Atanasov, PhD.....	311
ASPECTS OF THE RESTORATION OF HARD DENTAL TEXTURE WITH VENEERS	315
Svetozar Yankov	315
Svetoslav Slavov	315
SERIOUS GAMES – INNOVATIVE APPROACH FOR SCREENING AND REHABILITATION OF COGNITIVE IMPAIRMENT	319
Antonia Yaneva	319
Nonka Mateva.....	319
PERSPECTIVES FOR APPLICATIONS OF NANOTECHNOLOGY AND NANOMATERIALS IN MEDICINE.....	323
Vaso Taleski.....	323
Milka Zdravkovska	323
Liljana Simjanovska.....	323
OPINION OF EMPLOYEES FROM MEDICAL UNIVERSITY OF PLOVDIV ON ASSURANCE OF OCCUPATIONAL SAFETY AND JOB SATISFACTION – PRELIMINARY RESULTS.....	327
Rositsa Dimova, PhD.....	327
Mariya Pavlova	327
THE ART OF COMMUNICATION IN RESOLVING CONFLICTS IN THE PROCESS OF EDUCATION AND TRAINING OF HEALTH CARE SPECIALISTS	331
Petya Kasnakova, PhD.....	331

GAMING ACTIVITY OF PUPILS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN ORDINARY EDUCATIONAL ENVIRONMENT	337
Rayna Stoycheva, PhD.....	337
RISK BEHAVIOUR FACTORS AMONG STUDENTS AT THE AGE OF 14 – 18 YEARS IN RUSSE REGION.....	343
Nikola Sabev, Ph. D.....	343
TRAINING IN CLINICAL IMMUNOLOGY AS A NECESSITY IN BACHELOR CURRICULUM OF MEDICAL LABORATORY ASSISTANT	349
Rumyana Lokova	349
Pavlina Teneva.....	349
Krasimira Halacheva.....	349
TRAINING IN PATHOLOGY IN MEDICAL UNIVERSITY – PLOVDIV THROUGH THE EYES OF THE STUDENTS – 30 YEARS OF EVOLUTION OR STAGNATION? ..	353
Iliya Bivolarski.....	353
Desislava Bozhkova.....	353
Vanina Mihaylova.....	353
THE EDUCATIONAL FUNCTION OF CULTURAL COMMUNITY CENTER.....	359
Dinko Gospodinov, PhD.....	359
CHOICE OF CONTENTS OF LITERATURE IN PRIMARY AND SECONDARY EDUCATION EDUCATION – AN IMPORTANT ELEMENT AND PARADIGM IN THE EDUCATIONAL CURRICULUM.....	365
Violeta Dimova, Ph.D.....	365
Snezana Kirova M.A.....	365
Mahmut Celik, Ph.D	365
REAL, IDEAL AND OUGHT SELF-CONCEPTS IN RELATION TO MEANING IN LIFE, REALITY AND SELF-DETACHMENT	371
Margarita Bakracheva, Ph.D.....	371
Manol Manolov.....	371
“BABAM ÖĞRETMENDİ“THE STORY BY LÜTFÜ SEYFULLAH TELLS THE IMPORTANCE AND TEACHINGS OF THE GRANDFATHER IN THE FAMILY	379
Mahmut Celik, PhD	379
Alirami Ibraimi, M.Sc.....	379
Imer Yusufi, M.Sc.....	379
PHONETICAL CHARACTERISTICS OF OHRİD TURKİSH DIALECT	385
Aktan Ago, PhD.....	385
LYRICS ELEMENTS IN THE EDİRNE FOLK SONGS WHICH ARE LOCATED IN THE TRT REPERTOIRE	395
Yavuz Köktan, PhD	395
POEMS FROM THE YUGOSLAVIAN'S POET FETTAH RAUF THREE POETS IN TURKEY:MEHMED ÂKİF-YAHYA KEMÂL-NECİP FAZIL.....	403
Nazlı Rânâ Gürel Ph.D	403
Mahmut Çelik Ph.D	403
Zeki Gürel Ph.D	403
TURKISH EDUCATION AND TEACHING IN BALCAN COUNTRIES	413
Necati Demir Ph.D.....	413
OPTIMIZATION OF SYSTEMS FOR MONITORING AND DISCLOSURE OF POPULATION IN RADIOACTIVE POLLUTION OF THE ENVIRONMENT.....	423

Eleventh International Scientific Conference
KNOWLEDGE IN PRACTICE
16-18 December, 2016 Bansko, Bulgaria

Nikolay Dolchinkov.....	423
ISOLATION OF OIL FROM WHITE MUSTARD (<i>SINAPIS ALBA L.</i>) SEEDS BY ULTRASOUND-ASSISTED EXTRACTION	431
Martin Stojchevski	431
Aleksandar Stavrov	431
Magdalena Petrovski.....	431
Radoslav Grujic	431
Stefan Kuvendzhev	431
Mirko Marinkovski	431
Kiril Lisichkov	431
LEAD AND CADMIUM IN APRICOTS AND PEACHES FROM AREAS OF VELES ...	439
Gorica Pavlovska, Ph.D	439
Vezirka Jankuloska, Msc	439
Viktorija Stamatovska, Ph.D.....	439
MICROBIOLOGICAL ANALYSIS OF THE GUT CONTENT IN FISH FROM THE FISHPOND OF „LUKOVO“	445
Katerina Belichovska, Ph.D.....	445
Daniela Belichovska, Ph.D	445
Zlatko Pejkovski, Ph.D	445
Zora Uzunoska, Ph.D.....	445
Suzana Duraku, Ph.D.....	445
SELECTION ON NONIONIC SURFACTANTS IN THE DECONTAMINATION SOLUTION.....	451
Nikolai Padarev PhD.....	451
IMPACT OF GENETICALLY MODIFIED FOOD (GMOs) ON THE TOURIST ATTRACTIVENESS OF THE HOTELS - TERMS AND ACCESS TO THE GMO IN HOTELS WITH 4 STARS IN OHRID	457
Daniela Koteska Lozoska.....	457
HYDROPOWER PLANT AS FUTURE OF RENEWABLE SOURCE OF ENERGY	465
Ivana Stošić, M.Sc.	465
Jasmina Perišić, M.Sc.	465
Marina Milovanović, Ph.D.	465
Gorica Ljubenov, Ph.D.	465
Maja Vrbanac, M.Sc.	465
Miodrag Šmelcerović Ph.D.....	465
THE FUNCTION OF THE ECOLOGICAL EDUCATION IN THE PROTECTION AND IMPROVEMENT OF THE ENVIRONMENT	471
Lulzime Lutfiu Kadriu, Ph.D	471
THE ROLE OF TRANSBOUNDARY PROTECTED AREAS IN PROTECTION AND MANAGEMENT OF SHARED ECOSYSTEMS (OHRID -PRESPA CASE).....	477
Ardiana Mici	477
CONDITION OF THE DYNAMIC HOMEOSTASIS AT COWS RAISED IN TWO TYPES OF BUILDINGS	485
Hristo Hristev.....	485
Angel Angelov	485

THE ROLE OF KNOWLEDGE IN DISASTER RISK REDUCTION

Maja Timovska, PhD

Protection and Rescue Directorate, Skopje, Republic of Macedonia, timovskam@yahoo.com

Metodija Dojcinovski, PhD

Military Academy “General Mihailo Apostolski” – Skopje, Republic of Macedonia

Abstract: Scientific research results and operational knowledge gained from lessons learnt, exercises, training, peer reviews and other assessment tools need to be better exploited in the Disaster risk management cycle to mitigate risks and vulnerabilities and to improve response in case of disaster.

Disaster risk reduction policy and practice require knowledge for informed decision making and coordinated action. Although the knowledge production and implementation processes are critical for disaster risk reduction, these issues are seldom systematically addressed in-depth in disaster studies and policy programs.

While efforts and improvements have been made with regard to data and information, only limited resources are committed to improving knowledge management structures and integrating knowledge systems at different spatial levels. The recently adopted Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030 addresses *knowledge-related issues* and provides the opportunity to highlight the *critical role of knowledge in disaster risk reduction*.

This paper presents insights into potential conceptualizations of knowledge that would advance disaster research and policy. We use recently cases from disaster in Skopje to illustrate challenges of and pathways to disaster risk reduction. We suggest furthering strengthening efforts that improve our understanding of the connections between disaster risk, knowledge, and learning. A better integration of multiple scales, different societal actors, various knowledge sources, and diverse disciplines into disaster risk research will increase its relevance for decision-makers in policy and practice. Well-targeted incentives and political backing will improve the coherence, coordination, and sharing of knowledge among various actors.

In this paper authors points to the importance of promoting *the collection, analysis, management, and use of relevant data and practical information at national and local levels*, as well as to ensure its dissemination, taking into account the needs of different categories of users. This is reasonable since many countries systematically collect disaster-related facts, data and information. Depending on the agency or institution, the collection ranges from hazard type to risk exposure and disaster damage. Thus, knowledge is scattered among various actors with limited coherence, coordination and sharing. That’s way developing countries suffer major losses due to disasters. Reducing disaster losses is a fundamental goal for most governments.

However, lack of disaster knowledge, awareness and involvement indicates a failure of the system. There is a need to incorporate Disaster Risk Reduction into government and temporary learning space curricula. Through preparedness activity learning how to save lives and investing for tomorrow. Capability building among institution who is dealing with disasters is utmost necessary.

Keywords: knowledge, risk, disaster

1. INTRODUCTION

The aftermath of several disasters across the Macedonia demonstrates the need among citizens to be better informed in emergency planning and preparation techniques. Recently happened natural disasters approve that more of the residents did not know the importance of preparedness activities. In the flash flood in August 2016 large part of the community was completely unprepared for emergencies; we can say that also the population was “not prepared at all”.

It is true that we will never know when a disaster will strike or how large it will be. Protection and Rescue Directorate has undertaken several large research studies focused on barriers to personal preparedness, yet the outcome of that research is not evident in these public service announcements. The examination of specific publics communication needs is required to successfully employ tactics to create personal preparedness. Also according with article 35 of Protection and Rescue Low, Mayor of the local government unit has precisely stated competencies, so in the activity of protection and rescue in the area of local government, the mayor proposes plan for protection and rescue and to monitor the situation regarding the implementation of decisions taken by the Council of the unit of local government to prevent the appearance and elimination of consequences of natural disasters..

According to Article 39 of the Law on Protection and Rescue, in order to protect and rescue of people and material goods from natural disasters, the obligation of each municipality to prepare a *Plan for*

protection and rescue and *Risk Assessment*. Purpose of risk assessment is a qualitative and quantitative analysis of data on the potential dangers of the occurrence of natural disasters, forecasting the possible future course and consequences that may be caused by the same, with proposed preventive and other measures for protection and rescue.

2. THE INTEGRATION OF KNOWLEDGE IN DISASTER

Developing countries suffer major losses due to disasters. Reducing disaster losses is a fundamental goal for most governments.

The Sendai Framework’s implementation is guided by several principles, and Paragraph 19 directly refers to knowledge: “Disaster risk reduction requires a multi-hazard approach and inclusive risk-informed decision-making based on the open exchange and dissemination of disaggregated data, including by sex, age and disability, as well as on the easily accessible, up-to-date, comprehensible, science-based, non-sensitive risk information, complemented by traditional knowledge” (UNISDR 2015b, p. 9).

These two disciplines of communication and emergency management are undeniably integrated yet the relationship hides in the shadows rather than becoming a centerpiece for media creation. Broadly broken down into two lines of thought (rhetoric and social science), “Communication studies examine the symbolic transmission of meaning in a variety of contexts” (Richardson & Byers, 2007, p.2).

The integration of knowledge and involvement is not a new concept. Peattie and Peattie (2003) concluded that better education and involvement (along with interaction and understanding) are required for the development of effective campaigns.

According to Senge (1990, p. 19), learning organizations are “organizations in which people continually expand their capacity to create the results they truly desire, where new and expansive patterns of thinking are nurtured, where collective aspiration is set free, and where people are continually learning to see the whole together”. The basic rationale for such organizations is that in situations of rapid change only those organizations that are flexible, adaptive, and productive will excel. For this to happen, Senge argues, organizations need to discover how to tap people’s commitment and capacity to learn at all levels. Top-down activities that lack incentives and possibilities for integrating diverse societal actors will inevitably disregard valuable experience and expertise.

However, an evaluated and reflected understanding based on a lessons-identified approach is critical to further improving Disaster Risk Reduction towards applied knowledge. Organizations in the Disaster Risk Reduction domain must increase their efforts to identify lessons learned and move from single-loop to double- and triple-loop learning (Argyris and Schön 1978).

Hallahan’s Issues Processes model provides the basis for measuring the relationship between knowledge, involvement, and emergency preparedness. According to the Issues Processes Model, the study of issue dynamics must “extend beyond abstract models of effective interaction between organizations and publics” to useable information that can be strategically applied to actual communication campaigns (Hallahan, 2001, p.33).

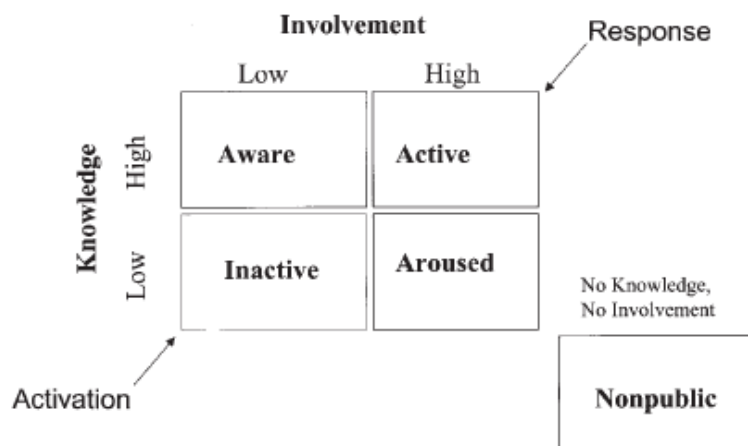

FIGURE 1. Five publics model (Hallahan, 2001).

Research applies competitive intelligence based on past and current practices to develop clearer principles and strategies for practical application by the organizations and stakeholders. “The theoretical knowledge that forms the basis of emergency management lies not in these technical skills but in social science research and a deeper understanding of the nature of disaster and the reaction of people and organizations to crisis” (Canton, 2007, p.38).

3. KNOWLEDGE AND EMERGENCY PREPAREDNESS

Knowledge was measured in the construct of self-perception. This proved to be a very important finding. Self-perception of knowledge may not equate to actual knowledge and may have the opposite effect of false confidence in abilities. This was demonstrated by the contrary findings of perception and actual preparedness. The research of those participants who self-reported knowledge of emergencies had surprising and important implications. The relationship between knowledge of emergencies and having an active emergency plan was negatively correlated. Those with low on knowledge were more likely to have an active emergency plan.

If we have in mind our legislation where some of the competences are delegated in the National Strategy for Protection and Rescue in this Strategy the main elements are: planning and preparation activities for implementation of measures for protection and rescue; establishing strategic medium-term goals for protection and rescue; research and legal and development projects, organizing events, activities and procedures of preventive and operational nature that are implemented by the country, local government, trade associations, enterprises, institutions and agencies and civil society organizations.

And also under article 9 of the Law on Protection and Rescue, the Government, the Municipal Council and the City Council adopted an annual program for protection and rescue, including general procedures for implementing the National Strategy for Protection and Rescue.¹⁵² Then there is an obligation for preparedness for disaster on local level.

The term planning of protection and rescue means conscious mental analytical human activity, aimed at designing, programming, budgeting, scheduling and process the measures, activities and standard operating procedures, which are performed various forecasts according to the usual methodological procedures, analytical assessments, science research, layout of forces and materiel and other activities with the primary goal to ensure production quality and realistic plans. To achieve this goal, it is necessary to perform many activities of all competent / relevant stakeholders in order to provide the most optimal solutions in terms of creating real conditions for conducting timely preparations for the successful implementation of protection and rescue.

While this statement seems straightforward at first glance, the problem of who should collect, disaggregate, and disseminate the data is less so. Additionally, there are some details on the “how” that requires further explanation and discussion, a process that (Glantz, 2015) accurately referred to as “lessons learned about lessons learned”.

Basically, planning governing specific tasks to the participants in the implementation of protection and rescue, where the entire process is based on realistic assumptions about the possible threat and realistic estimates of their options for dealing with the consequences is carried out promptly and in an ongoing / continuous process who monitor the development and current developments in the environment for which it applies, thus providing practical applicability of anticipated developments and solutions

Learning includes the processes of generating, acquiring, and sharing knowledge, as well as incorporating the newly acquired knowledge into future activities. Especially after disaster occurrence, it would be appropriate to reconsider existing data, information, and knowledge, preferably within larger spatial and temporal scales to capture feedback loops (López-Peláez and Pigeon, 2011).

For instance, United Nation International Strategy for Disaster Risk advises to “promote and improve dialogue and cooperation among scientific and technological communities, other relevant stakeholders and policymakers in order to facilitate a science-policy interface for effective decision-making in disaster risk management” (UNISDR 2015b, p.11). An effective implementation of this advice, however, requires a certain understanding of knowledge production processes, of the existence of different types of knowledge, and of the causes hindering the transfer and use of information. Therefore, it would be useful to present potential means and provide actual opportunities for bridging gaps between bottom-up and top-down actions, between local and scientific knowledge, and between issue domains such as DRR and climate change adaptation. Research in this direction exists and propositions have been made (Kasperson and Berberian 2011; Gaillard and Mercer 2013; Kelman et al.2015).

---

¹⁵² Protection and Rescue Law , „Official Gazette, No 93/12”

When it comes to the threat of Macedonia from disasters, it is important to efforts to prevent them. Because Republic of Macedonia is in a continuous effort to consolidate national legislation with international law in order to obtain a more effective and efficient protection of the population in the country Seeking to some special extras or conditions by which you can examine the planning and implementation of measures and activities for protection and rescue, with emphasis on the professional development of staff, our interest is directed primarily towards knowledge for emergency preparedness at the local level for planning successfully dealing with disasters.

Many of us assume that knowledge management is about capturing best practices and experiences people have and store it in a database with a hope that it will be useful later. In fact this is not true and many of us spend more than ten percent of our time in searching for a piece of information we know resides somewhere. Knowledge management is all about getting the right knowledge, in the right place, at the right time.

4. CONCLUSION

The value of science and knowledge-based approaches to emergency management is priceless. The final principles require an incorporation of the public is determining best fit practices. The four phases of emergency management all require this consideration and yet rarely do actually incorporate the public. This is potentially because little is known about the specific public each emergency manager must plan for.

Why is so important to use Science in Disaster Risk Management? According with Disaster Risk Management Knowledge there is three 3 types of needs: Networks are fragmented: Overlapping initiatives, than *Science needs testing to allow further developments and transfer* and the third one *Knowledge is fragmented: Research results are not exploited. Science doesn't reach policy and operation.*

We can highlights that legislation, risk assessment, planning processes and institutional and technical capacities that focus on disaster risk reduction without addressing social vulnerability and resilience are incomplete and insufficient.

The role of knowledge and practices can help implementing organisations to improve disaster preparedness activities has grown; notwithstanding this evidence, the marginalisation of local knowledge and practices by mainstream literature and institutions involved with disaster management.

Disaster risk reduction knowledge system is composed of different knowledge types, practices and beliefs, values, and worldviews. Such systems change constantly under the influence of power relations and cross-scale linkages both within and outside the community. As such, knowledge and practices need to be understood as adaptive responses to internal and external changes which result in disaster preparedness at local level. In order to identify knowledge on disaster preparedness, one should focus on four key aspects: people's ability to observe their surroundings, people's anticipation of environmental indicators, people's adaptation strategies, and people's ability to communicate about natural hazards within the community and between generations. Overall, the ability a community has to prepare itself for disaster preparedness, needs to be understood within the broader context of livelihood security and sustainability and building up community resilience in the long term.

ЛИТЕРАТУРА

- Argyris, C., and D. Schoön.(1978) *Organizational learning: A theory of action perspective*. Reading: Addison Wesley.
- Besker, M.(1989), *Edukacija za odbranu i zastitu*, Zagreb:Fakultet promjetnih znanosti
- Canton, L. (2007). *Emergency management: Concepts and strategies for effective programs*. Hoboken: John Wiley and Sons, Inc.
- Dekens, J. (2007) *Local Knowledge for Disaster Preparedness: A Literature Review*: International Centre for Integrated Mountain Development, G.P.O. Box 3226
- Gaillard, J.C., and J. Mercer. (2013) *From knowledge to action: Bridging gaps in disaster risk reduction*. *Progress in Human Geography* 37(1): 93–114.
- Glantz, M.H. (2015) *Shades of chaos: Lessons learned about lessons learned about forecasting El Niño and its impacts*. *International Journal of Disaster Risk Science* 6(1): 94–103.
- Hallahan, K. (2001). *The dynamics of issues activation and response: An issues processes model*. *Journal of Public Relations Research*. 13(1), 27–59.
- Kasperson, R.E., and M. Berberian (eds.). (2011) *Integrating science and policy: Vulnerability and resilience in global environmental change*. London: Earthscan.
- Kelman, I., J.C. Gaillard, and J. Mercer. (2015) *Climate change's role in disaster risk reduction's future: Beyond vulnerability and resilience*. *International Journal of Disaster Risk Science* 6(1):21–27

Eleventh International Scientific Conference
KNOWLEDGE IN PRACTICE
16-18 December, 2016 Bansko, Bulgaria

- Lo'pez-Pela'ez, J., and P. Pigeon(2011) Co-evolution between structural mitigation measures and urbanization in France and Colombia: A comparative analysis of disaster risk management policies based on disaster database. *Habitat International* 35(4):573–581.
- Peattie, S. & Peattie, K. (2003). Ready to fly solo? Reducing social marketing's dependence on commercial marketing theory. *Marketing Theory*, 3.3, 365-385
- Richardson, B.K. & Byers, L. (2007). Communication studies and emergency management: Common ground, contributions, and future research opportunities for two emerging disciplines. In McEntire, D.A. (ed.) *Disciplines, Disasters, and Emergency Management: The Convergence of Concepts, Issues, and Trends from the Research Literature*. 272-283. IL: Charles C. Thomas.
- Senge, P.M. (1990) *The fifth discipline: The art and practice of the learning organization*. London: Random House. Google Scholar
- UNISDR (United Nations International Strategy for Disaster Reduction). 2015b. Sendai framework for disaster risk reduction 2015–2030.
- Protection and Rescue Law , „Official Gazette, No 93/12”
- National Strategy for Protection and Rescue for the period 2014-2018, “ Official Gazette, No 6 /14”

THE ROLE OF RELIGION IN EUROPEAN INTEGRATIONS – A CASE OF SERBIA

Mile Rakic

Institute for Political Studies, Belgrade rakicmile@hotmail.com

Hatidja Berisa

Ministry of Defense of the Republic of Serbia, Belgrade berisa.hatidza@gmail.com

Abstract: The starting point of this paper is an analysis of democratic social system, religion and state which are a basic postulate for the integration and formation of political will and culture for placing the Republic of Serbia into the European Union family. The fact that the European Union (EU) was formed in a Roman-Catholic and Protestant establishment could be its determinative characteristic, in particular taking into consideration Max Weber's stances proclaimed in his work *Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. However, taking into consideration as the starting point also the fact that Serbia has neither tradition of the capitalist system, nor the spirit of Protestantism as its source for that matter, such arguments do belong to a discourse of historical and geopolitical analysis. Therefore, the objective of this paper is to analyse the role of religion in the European integrations in case of the Republic of Serbia.

Keywords: religion, political will, political culture, Republic of Serbia, integrations

УЛОГА РЕЛИГИЈЕ У ЕВРОПСКИМ ИНТЕГРАЦИЈАМА-СЛУЧАЈ СРБИЈЕ

Др Миле Ракић

Институт за политичке студије, Београд

Др Хатиџа Бериша

Министарство одбране Републике Србије, Београд

Апстракт. У раду аутори полазе од демократског друштвеног уређења, религије и државе, који представљају основне постулате интеграције и политичке воље и културе да се Република Србија нађе у породици Европске заједнице. Чињеница да је Европска унија (ЕУ) никла у римокатоличком и протестантском окружењу, могла би да буде „*differentia specifica*“, нарочито у веберовом погледу постулираном у „Протестантска етика и дух капитализма“. Полазећи од чињенице да Србија нема традицију капиталистичког уређења, а ни протестантски дух као извор истог, ти аргументи сада припадају дискурсу историјских и геополитичких анализа. Дакле, циљ рада је да се сагледа која је улога религије у европским интеграцијама, када је у питању Република Србија.

Кључне речи: религија, политичка воља, политичке култура, Републике Србија, интеграције

1 УВОД

Тема улоге религије у европским интеграцијама могла би да се заврши пре него је уопште и почела, оставши само у самом наслову. Разлози за такву немогућност покретања су опште познате основе на којима се градила прво Заједница челика и угља, потом Европска заједница, и незавршен ентитет који данас познајемо као Европску унију, а које немају никакве споне са религијом, ни упоришта у њој. Зато и није чудно што у обимној литератури о облицима повезивања држава чланица у Европску унију, нема ни слова о некадашњој или евентуалној улози религије.¹⁵³ Ова чињеница је нарочито данас индикативна обзиром на прилив огромног броја избеглица тј. миграције становништва различите културолошке прошлости, верске и религијске припадности у ЕУ, што у одређеној мери свакако оставља траг на становништво Европске уније, па тако и на Републику Србију која је углавном транзитна земља за мигранте. Слична немогућност покретања је и у другом делу теме овог рада који би требао да се односи на случај Србије. Та немогућност огледа се у чињеници да случај Србије није никакав посебан случај, нарочито када је реч о религији, јер су већ и Румунија и Бугарска као већински православне земље недавно примљене у ЕУ. Потребно је и овде нагласити да је тај процес остварен без улоге, или бар без

---

¹⁵³ Јелена Ћеранић, *Облици повезивања држава чланица у Европској унији*, Службени гласник: Институт за упоредно право, Београд, 2011.

значајне и евидентирани улоге конфесије, као и у случају Грчке, што одузима сваки аргумент чак и онима који су узвикавали да где почиње православље престаје Европа.¹⁵⁴ Прошло је пола века од оснивања и развоја Европске уније, а питање приступа Републике Србије ЕУ поставља се тек сада. Неспорна је и једносмерност утицаја у том процесу, који је увек од ЕУ ка Републици Србији, али не и обрнуто. Овакво кашњење у генерацијској трансмисији могло би изгледати парадоксално, јер би историчари, али и правници, већ познатим чињеницама сигурно доказали државност Србије вековима у назад, а у вези чега су написани томови различитих аутора домаћих и иностраних. Оно што разрешава тај парадокс је да је Република Србија у позицији самосталног преговарача тек од 03.06.2006. када је Црна Гора као други и једини члан државне заједнице са Србијом, референдумом напустила ту заједницу која је била последњи остатак од бивше СФРЈ формиране након Другог светског рата, а разрушене грађанским ратом деведесетих година прошлог века. Иако је званична политика Владе Србије здушно у послу испуњења услова и отварања поглавља за приступ ЕУ, иако су прваци српске политичке елите проглашавани за Најевропљанине године, не треба посебно дубоко истраживати да би се пронашле делом и контрадикторне изјаве европских званичника које говоре у прилог да се Србија посматра само као део Балкана и да је само у тој и таквој целини добродошла у ЕУ, или да проширења уопште неће ни бити, барем у скорбије време.¹⁵⁵ Такође, „у разматрању безбедности Р.Србије неопходно је узети у обзир нарочито и утицај међунационалног састава свих субјеката безбедности...“¹⁵⁶ Сада, ако смо донекле указали на значење синатгме немогућност покретања теме, одакле онда потреба за њену презентацију и још важније у чему је и колики њен значај? Извор интересантности могао би да буде актуелни тренутак који збраја „покајничке“ изјаве неких од оснивача ЕУ, пораст антиевропеизма европејаца¹⁵⁷, нарушена компактност најјачих држава чланица енормни пораст имиграције¹⁵⁸ који је за већину непознаница у оваквом облику (па самим тим рађа и велики страх поистовећен са исламским фундаментализмом), криза у Украјини, неки би рекли општа криза у ЕУ, и општа криза ЕУ. Вратимо се на моменат на СФРЈ, у којој је Србија била једна од Република, државу са неколико нација, и националних мањина у којој се говорило на неколико језика, са различитим вероисповестима, са високим стандардом и као четврта војна сила у Европи. Катастрофалан распад у рату од 1990. садржи свој верски чинилац који није довољно евидентиран, али колоквијално није превише ни дискутабилно да је тај чинилац био злоупотребљен.

2 ВЕРА (НИЈЕ) ИЗВОР ПРОБЛЕМА ИНТЕГРАЦИЈА У ЕВРОПСКУ УНИЈУ

Чињеница је да су верски објекти били посебна мета, да су верска обележја била присутна и у медијима и у нелегалним војним формацијама, као што је и чињеница да је јасно исказан и јавно оглашен став Српске православне цркве био позив на мир¹⁵⁹. Дакле, Србија има, на жалост на тежи начин стечено, врло свеже искуство вишенационалног, мултиконфесионалног, мултилингвалног суживота са високим стандардом и као незанемарљива војна сила. У оваквом опису неко би могао препознати у ЕУ, као сличан концепт. Иако, могли би се сложити да је модерна балканска држава за разлику од модерне европске просветитељском идејом задојене државе, није на основи грађанске слободе већ на снази националне идеје која се примила у региону¹⁶⁰. Такође, хришћанска традиција на коју се позивају и сами европски званичници као на заједнички именитељ Европљана, вековна је и српска традиција. Ако је у случају Европе та хришћанска традиција само израз Окцидента, наспрам Оријента са кога уместо 1001 ноћи стиже „милион и један емигрант“, онда Србија нуди петстогодишње непосредно искуство са исламским светом, историјски утемељено и признато од јеловника до менталитета. У једној глобално мањој, и у слици света тешко видљивој мери, на микро нивоу, из Србије се може много научити уколико

¹⁵⁴ Семјуел Хантингтон, „Сукоб цивилизација и преобликовање свјетског поретка, Подгорица: Цид, Романов, Бања Лука, 2000

¹⁵⁵ Јоханес Хан; Vesti online _ Vesti _ Srbija _ Nan _ Želimo ceo Balkan u EU! od 06.05.2015.

¹⁵⁶ Миле Ракић, Драган Јовашевић, Насиље и демократија, ИПС, Београд, стр. 117, 2009.

¹⁵⁷ Пол Тејлор, Крај европске интеграције: разматрање антиевропеизма, Албатрос плус: Београд, Службени гласник, Београд, Драслар партнер, Београд, 2010

¹⁵⁸ Наведено према: <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/582899/EU-Dogadja-se-najgora-izbeglicka-kriza-u-svetu-od-II-svetskog-rata> od 14.08.2015.

¹⁵⁹ Округли сто: Допринос цркава и верских заједница у изградњи трајног мира на југоистоку Европе, Стразбур 19 и 20. јун, 2008 г. Асоцијација НВО Цивис, Београд, 2008

¹⁶⁰ Илија Вујачић, Политичка теорија: студије, портрети, расправе; Чигоја штампа, Београд ФПН, Београд, 2002.

се правилно усмери фокус и уколико се онај једносмерни однос раније поменут, претвори у двосмерни. Може се учинити преоштрим, али тврдња да је ЕУ пионирски подухват једноставно није тачна, у најмању руку, концепт је већ виђен, у малом. Подједнако велико питање, а посебно за тему овог рада, јесте да ли је та хришћанска традиција на коју се проевропљани позивају суштински још увек иманентна Европи, или је само заједнички именитељ у опредељењу према оном другом, према оном увек другом, према Оријенту, као социјални конструкт на начин на који то показује Едвард Саид¹⁶¹? Прошлост уме да буде оптерећење, а још већи су проблем наслеђене матрице које се трасирају испред себе генерацијама које не могу, не умеју или неће да прекину код. То не мора да се тумачи као доследност и стаменост моћи. То може да буде и очај због немогућности успостављања нечег новог и свефункционалног, али и изазов да се то пронађе и оствари. На почетку 21. века погрешно је мислити да су европске вредности сигурне и прихваћене у целој Европи¹⁶². Са друге стране ко довољно не памти ризике да изнова проживљава. С обзиром на искуство два светска рата, сама крилатица изазива већ велики негативни психолошки ефекат напуштања концепта европских вредности прокламованих од помирења Немачке и Француске као две најјаче европске силе, на овамо. Немогућност јасне дефиниције евроинтеграција, и опадања популарности бављења тим изазовима, могло би се показати само као тренутним замором у једном процесу који је још увек незавршен. Док једни мисле да Европа има перспективу само ако се „умоделује“ у империју¹⁶³. Јер, насупрот структуралног конзерватизма који карактерише поредак држава, само су империје у стању да покрену поцесе великих промена, европска политичка елита доживела је изненађење схвативши да нема политичке равноправности држава чланица од момента када су увидели да међу собом већ имају империјалног актера – САД, којем можда мора да се одупре ради сопственог идентитета, а са друге стране не сме ни да постане периферија САД него субцентар њене моћи. Други већ сумњају да је ту позиција заузела Велика Британија, нарочито после 2006. и догађаја у Ираку¹⁶⁴. Далеко од дезинтеграције, али и ранији догађаји 1999. односно ставови и улога Европске уније у бомбардовању Србије, у најмању руку су подложни анализи која у свом исходу не би морала да резултира јединственим ставом држава чланица ЕУ. Европска унија је деловала као заједница, али није деловала јединствено, него разједињено као и у случају Ирака. Хришћанство је, чини се, искључено и из интеграција, али и из наизглед немогућих дезинтеграција. Хришћанска држава је парадокс. и суштински је немогућа¹⁶⁵. Иако Савет европе узима у фактор религију¹⁶⁶, није нам потпуно јасно како. Наравно, у делу правних докумената који регулишу Европску унију, нарочито у делу о људским правима лако се самопроналазе улоге цркава. Упоредо са развојем европске Уније развијане су и међународне црквене европске конференције, правно посматрано на нивоу невладиних организација. Али, ниједан хришћанин нема право да се противи својој влади било да она ради праведно или неправедно¹⁶⁷ говорио би Мартин Лутер. Апостол Павле, само другим речима учинио је да је свака власт од Бога¹⁶⁸. Пре свих њих сам Исус Христ говори „Цару цареве, Богу божије“¹⁶⁹. Римокатоличка црква је акцентирала друштвену, а не црквену улогу када је „дозволила“

---

¹⁶¹ Едвард Саид, *Оријентализам*, 2. издање, Библиотека XX век, Књижара круг, Београд, 2008

¹⁶² Пол Тејлор, Крај европске интеграције: разматрање антиевропеизма; Албатрос плус, Службени гласник, Драслар партнер, Београд, 2010.

¹⁶³ Херфрид Минклер, Империје, логика владања светом, од Старог Рима до САД, Албатрос плус, Службени гласник, Београд, 2009.

¹⁶⁴ Пол Тејлор, Крај европске интеграције: разматрање антиевропеизма; Албатрос плус: Београд, Службени гласник: Београд; Драслар партнер, Београд 2010

¹⁶⁵ Николај Берђајев, у: Владета Јеротић; Вера и нација, Арс Либри: Београд, Невен: Земун; 2005

¹⁶⁶ Елизабета Китановић, Улога Цркава у процесу европских интеграција: учешће конференције европских цркава у раду међународних организација у периоду 2003-2009; Службени гласник, Београд, 2013.

¹⁶⁷ Војислав Становчић, Политичке идеје и религија, Књига И, Удружење за политичке науке Југославије; Чигоја штампа, Београд 2003.

¹⁶⁸ Црква у плуралистичком друштву: Зборник радова; Хришћански културни центар: Фондација Конрад Аденауер, Београд 2009

¹⁶⁹ Нови Завет; Свето писмо; Библија: Стари и Нови Завет/превео Лујо Бакотић-Нови Сад; Добра вест; 1994.

спасење и ван цркве¹⁷⁰. На случају Србије, јасно је показано да Српска православна црква “не кочи” евроинтеграције¹⁷¹. Чињеница да је ЕУ никла у римокатоличком и протестантском окружењу, могла би да буде диферентна специфика, нарочито у веберском погледу постулираном у „Протестантска етика и дух капитализма”. Јер, Србија нема традицију капиталистичког уређења, а ни протестантски дух као извор истог. Али, ти аргументи сада припадају дискурсу историјских и геополитичких анализа. Поред свих ових наведених токова који се не додирују, заједно са током историје и током есхатона, европске интеграције, а нарочито глобализација иманентна је самој структури православне цркве¹⁷². Кроз историју се, наравно, могу пронаћи примери у којима је вера прерасла у пресудан политички чинилац, можда најбоље на примеру Мухамеда. Законска регулатива (Мојсије), “обожење” владара којем је власт дата од Бога, различити облици и односи цркве и државе који су углавном били антагонистички, све то сад, чини се, можемо да сагледавамо само у прошлости, у академском дискурсу. Тачне су тврдње да људи кад су катастрофе хрле у цркве¹⁷³. Тачне су и тврдње да је институција која је изрђала 2000 г. није ни платонска академија ни монархија, него бискупија, епархија¹⁷⁴. И сам писац ових редова сведок је велике експанзије Српске православне цркве након рата деведесетих година и распада СФРЈ које је пратило омасовљење (са ове дистанце могло би се рећи тренутно омасовљење) и нова законска регулатива која је правним напретком регулисала институције Цркве. Али, Тојнбијева предвиђана експлозије религије у XXI веку не видим као хришћанску, нити исламску, нити било коју монотеистичку или другу. Видим их као наговештај нове онтологије, која из ове перспективе савременог света може да се предвиђа - есенцијално другачије. Фуко је говорио да је човек скорашњи изум¹⁷⁵. О том човеку је овде реч. Ми уједињујемо људе а не државе¹⁷⁶. Али тај “млади” Фукоов ентитет је премали да понесе кумулативну катастрофу историје пре њега. Он је изгубљен у постмодеренистичким комбинацијама родних идентитета, на блици занимљивих социјалних конструката управо избачених из скандал машине медијске пажње, или је одушевљен у законској потврди истих како би релаксираније могао да их конзумира све више и више до крајњих могућности, када се на све комбинације навикне и када се јави конзументска потреба за новим. Демократско уређење, друштвено уређење, религија, државе, концепти су који су превазиђени и могу бити део само дискурса, а не део нове стварности. Због тога Дона Харавеј између Богиње и Киборга бира Киборга¹⁷⁷. Он је почетак без извора, слобода без одговорности, ужитак без ограничења, напредак без труда, знање без учења, савршенство које не подлеже кочницама историје или морала, које је већ вечно без смрти и без обавеза да било ста заслужи, и који има будућност само ону коју он креира, прецизније, изабере од небројених понуда виртуелног света. Такав ентитет раније незамислив у току историје, или есхатолошкој перспективи, коначно спаја ова два неспојива тока без граница, али и без најмање сигурности и знања о последицима. У немогућности коначне хармоније многобројних фактора већ предуго времена свет на измаку снага мења парадигму и пренебрегава читаву историју била она светска или догађај спаса, у смислу како је то постулирао Карл Левит. Грађанин Европе, грађанин света, није грађанин географског појма, него грађанин светова док му од овог устаљеног традиционалног треба можда само извор напајања, утикач, соларни, или неоткривени. Питање шта је Европа и ко су њени субјекти, питање је идентитета. Хришћанска традиција и антички корени

¹⁷⁰ Елизабета Китановић, Улога Црква у процесу европских интеграција: учешће конференције европских цркава у раду међународних организација у периоду 2003-2009; Службени гласник, Београд, 2013.

¹⁷¹ Религиозност грађана Србије и њихов однос према процесу европских интеграција; Хришћански културни центар: Центар за европске студије: Фондација Конрад Аденауер; Београд 2011.

¹⁷² Ибид.

¹⁷³ Грејс Дејви, према: Округли сто: Допринос цркава и верских заједница у изградњи трајног мира на југоистоку Европе; Стразбур 19 и 20. јун, 2008 г. Асоцијација невладиних организација Цивис: Београд, 2008

¹⁷⁴ Хришћанство и европске интеграције, Фондација Конрад Аденауер: Београд, Екопрес: Зрењанин, 2010

¹⁷⁵ Војислав Становчић, Политичке идеје и религија, Књига ИИИ, Удружење за политичке науке Југославије; Чигоја штампа, Београд 2003

¹⁷⁶ Речи Жан Монет, према: Округли сто: Допринос цркава и верских заједница у изградњи трајног мира на југоистоку Европе; Стразбур 19 и 20. јун, 2008 г. Асоцијација невладиних организација Цивис: Београд, 2008

¹⁷⁷ Дона Харавеј, Манифест за киборге, он-лине извор

делују као превазиђен концепт, не због избројаног времена, него зато што, понављамо, постали су део дискурса, али не и политичке стварности. Случај Републике Србије нема посебне специфичности, него приступа под руком непредвидиве и превртљиве судбине и под обележјима случаја, у Шпенглеровском смислу. Његова тврдња да нема прецизно осмишљеног и прихваћеног устројства које би се након теоријског уобличавања пресликале и примениле такође иде у прилог таквој констатацији. Избор је, ако га има, чекати да се деси, или реаговати, ако се сматра важним и могућим.

3 ЗАКЉУЧАК

У делу правних докумената који регулишу ЕУ, нарочито у делу о људским правима лако се самопроналазе улоге цркава. Упоредо са развојем ЕУ развијане су и међународне црквене европске конференције, правно посматрано на нивоу невладиних организација. Прошло је пола века од оснивања и развоја ЕУ, а питање приступа Републике Србије ЕУ поставља се тек сада. Србија има, на жалост, на тежи начин стечен искуство вишенационалног, мултиконфесионалног, мултилингвалног суживота са високим стандардом. Чињеница да је ЕУ никла у римокатоличком и протестантском окружењу, могла би да буде „*differentia specifica*“ јер, Србија нема традицију капиталистичког уређења, а ни протестантски дух као извор истога. Чињеница је да је званична политика Владе Србије здушно у послу испуњења услова и отварања поглавља за приступ Европској Унији, иако су прваци српске политичке елите проглашавани за најевропљанине године, наилази се и на ставове европских званичника да се Србија посматра само као део Балкана и да је само у тој и таквој целини добродошла у ЕУ, или да проширења уопште неће ни бити. Ипак, хришћанска традиција на коју се позивају и сами европски званичници као на заједнички именоватељ Европљана, вековна је и српска традиција. Ако је у случају Европе та хришћанска традиција само израз Окцидента, наспрам Оријента са кога уместо 1001 ноћи стиже „милион и један емигрант“, онда Србија нуди петстогодишње непосредно искуство са исламским светом, историјски утемељено и признато од јеловника до менталитета. Дакле, погрешно је мислити да су европске вредности сигурне и прихваћене у целој Европи. Демократско уређење, друштвено уређење, религија, државе, концепти су који су превазиђени и могу бити део само дискурса, а не део нове стварности. Грађанин Европе, грађанин света, није грађанин географског појма, него грађанин светова. Питање шта је Европа и ко су њени субјекти, питање је идентитета, а чињеница је да Српска првославна црква „не кочи“ евроинеграције нити треба да буде кочничар на том путу. Дакле и вера као и „демократија у свим својим аспектима, концептуалном, моралном и емпиријском морају бити компромис“¹⁷⁸. данас се „човекова слобода, самореализација, продуховљење и обожење ставља у апсолутну зависност од раста техничко-технолошке моћи која својом неконтролисаношћу и доминацијом може уништити основу људског опстанка“¹⁷⁹. У том смислу и вера као и нпр. демократија, слободе, равноправност посредоване су разликама у друштвеном положају, схватањима њиховог садржаја и начина да се оне остваре“¹⁸⁰.

ЛИТЕРАТУРА

- К. Левит, Свијетска повијест и догађање спаса; Аугуст Цесарец: Загреб; Свијетлост: Сарајево; загреб 1990.
- S. Huntington: The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order; Подгорица: Цид, Романов; Бања Лука, 2000.
- В. Јеротић; Вера и нација, Арс Либри: Београд, Невен: Земун; 2005.
- В. Становчић, Политичке идеје и религија, књига И, Удружење за политичке науке Југославије; Чигоја штампа, Београд 2003.
- В. Становчић, Политичке идеје и религија, књига ИИ, Удружење за политичке науке Југославије; Чигоја штампа, Београд 2003.
- Д. Харавуау: А Цуборг Манифесто, on-line
- Д. Цалто, Рес Публика: изабране студије и есеји; Епархија Браничевска, Пожаревац, Одбор за просвету и културу; Богословско друштво Отачник, Крагујевац, 2013.

¹⁷⁸ Миле Ракић, Драган Јовашевић, Насиље и демократија, ИПС, Београд, стр. 117, 2009

¹⁷⁹ Миле Ракић Душко Вејновић, Изградња капацитета безбедности демократске државе, ЕДЦ, Бања Лука, 2013, стр.93.

¹⁸⁰ Живојин Ђурић, Драган Јовашевић Миле Ракић, Корупција изазов демократије, ИПС, Београд, 2007. стр.62

Eleventh International Scientific Conference
KNOWLEDGE IN PRACTICE
16-18 December, 2016 Bansko, Bulgaria

- Е. Китановић, Улога Црква у процесу европских интеграција: учешће конференције европских цркава у раду међународних организација у периоду 2003-2009; Службени гласник, Београд, 2013.
- Е. Саид, Orientalism; 2nd Edition; Библиотека XX век: Књижара Круг, Београд, 2008
- Ж. Ђурић, Д. Јовашевић, М. Ракић, Корупција изазов демократије, ИПС, Београд, 2007. стр.62
- З. Крстић, Православље и модерност: теме практичне теологије Службени гласник; Београд 2012.
- И. Вујачић, Политичка теорија: студије, портрети, расправе; Чигоја штампа: Београд; Факултет политичких наука: Београд, 2002.
- Ј. Теранић, Облици повезивана држава чланица у Европској унији; Службени гласник: Институт за упоредно право; Београд, 2011.
- Људска права у хришћанској традицији, Хришћански културни центар: Београд, Службени гласник: Београд, 2009.
- М. Вебер, The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2011.
- М. Вебер; The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism; Translated and adapted from German: Tamara Božić, (based on Nikola Milicevic translation); Mediterran publishing, Novi Sad, 2011.
- М. Ракић, Д. Вејновић, Изградња капацитета безбедности демократске државе, ЕДЦ, Бања Лука, 2013, стр.93
- М. Ракић, Д. Јовашевић, Насиље и демократија, ИПС, Београд, стр. 117, 2009.
- М. Ракић, Д. Јовашевић; Насиље и демократија, ИПС, Београд, стр. 117, 2009.
- М. Фуше, Европска унија пола века касније: стање и сценарији обнове, Службени гласник, Београд 2009.
- Münkler Herfried Empires: The Logic of World Domination from Ancient Rome to the US; Albatros plus, Службени гласник, Београд 2009.
- О. Spentler, The Decline of the West; 2nd Edition; Translated by Владимир Вујић; Утопија, Ужице; 2010.
- Округли сто: Допринос црква и верских заједница у изградњи трајног мира на југоистоку Европе; Стразбур 19 и 20. јун, 2008 г. Асоцијација невладиних организација Цивис: Београд, 2008.
- П. Тулор, Тхе Енд оф Еуропеан Интеграцион: Анти-Еуропеанизам Ехаминед; ; Албатрос плус: Београд, Службени гласник: Београд; Драслар партнер, Београд 2010.
- Религиозност грађана Србије и њихов однос према процесу европских интеграција; Хришћански културни центар: Центар за европске студије: Фондација Конрад Аденауер; Београд 2011.
- Свето писмо; Библија: Стари и Нови Завет/превео Лујо Бакотић-Нови Сад; Добра вест; 1994.
- Т. Ricse and М. Maner Leonhard Europeanization Collective Identity and Public Discourses; Албатрос плус: Београд, Службени гласник: Београд, 2009.
- Хришћанство и европске интеграције, Фондација Конрад Аденауер: Београд, Екопрес: Зрењанин, 2010.
- Црква у плуралистичком друштву: зборник радова; Хришћански културни центар: Фондација Конрад Аденауер, Београд 2009.